

Zbiór Orzeczeń

OPINIA RZECZNIKA GENERALNEGO
VERICY TRSTENJAK
przedstawiona w dniu 28 listopada 2012 r.¹

Sprawa C-645/11

Land Berlin
przeciwko
Ellen Mirjam Sapir,
Michael J. Busse,
Mirjam M. Birgansky,
Gideon Rumney,
Benjamin Ben-Zadok,
Hedda Brown i in.

[wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony przez Bundesgerichtshof (Niemcy)]

Rozporządzenie (WE) nr 44/2001 — Artykuł 1 ust. 1 — Artykuł 6 pkt 1 — Pojęcie „sprawy cywilnej i handlowej” — Zapłata dokonana bez podstawy prawnej przez organ władzy publicznej — Żądanie zwrotu zapłaty w ramach postępowania sądowego — Jurysdykcja oparta na powiązaniu spraw — Ścisła więź między sprawami — Pozwany mający miejsce zamieszkania w państwie trzecim

Spis treści

I	– Wprowadzenie	3
II	– Ramy prawne	4
	A – Prawo Unii	4
	B – Prawo krajowe	6
	1. Gesetz zur Regelung offener Vermögensfragen (ustawa w sprawie nierozstrzygniętych kwestii majątkowych, zwana dalej „Vermögensgesetz”)	6
	2. Gesetz über den Vorrang für Investitionen bei Rückübertragungsansprüchen nach dem Vermögensgesetz (ustawa o priorytecie inwestycji w przypadku roszczeń rewindykacyjnych wynikających z ustawy majątkowej, zwana dalej „Investitionsvorranggesetz”)	7
III	– Postępowanie główne	7

¹ — Język oryginału: niemiecki; język postępowania: niemiecki.

IV – Pytania prejudycjalne	8
V – Postępowanie przed Trybunałem Sprawiedliwości	9
VI – Argumenty uczestników postępowania	9
A – W przedmiocie pierwszego pytania prejudycjalnego	9
B – W przedmiocie drugiego pytania prejudycjalnego	9
C – W przedmiocie trzeciego pytania prejudycjalnego	10
VII – Ocena prawna	11
A – W przedmiocie pierwszego pytania prejudycjalnego	11
1. W przedmiocie konieczności dokonania autonomicznej wykładni pojęcia „spraw cywilnych i handlowych”	11
2. W przedmiocie znaczenia orzecznictwa dotyczącego art. 1 konwencji brukselskiej dla wykładni art. 1 rozporządzenia nr 44/2001	12
3. Orzecznictwo w przedmiocie art. 1 konwencji brukselskiej istotne dla wykładni art. 1 rozporządzenia nr 44/2001	12
a) Wyrok w sprawie LTU	12
b) Wyrok w sprawie Rüffer	13
c) Wyrok w sprawie Sonntag	13
d) Wyrok w sprawie Baten	14
e) Wyrok w sprawie Préservatrice Foncière TIARD	14
f) Podsumowanie oceny orzecznictwa w przedmiocie art. 1 konwencji brukselskiej	14
4. Kontynuacja linii orzeczniczej dotyczącej art. 1 konwencji brukselskiej po wejściu w życie rozporządzenia nr 44/2001	15
a) Wyrok w sprawie Apostolides	15
b) Wyrok w sprawie Realchemie Nederland	16
5. Odpowiednie stosowanie przyjętych w orzecznictwie kryteriów w odniesieniu do postępowania głównego	16
a) Charakter stosunku prawnego między stronami	16
b) Przedmiot sporu	17
6. Wnioski częściowe	18
B – W przedmiocie drugiego pytania prejudycjalnego	18

1. Orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości w przedmiocie pojęcia „ścisłej więzi” w rozumieniu art. 6 pkt 1 konwencji brukselskiej bądź art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001	19
a) Autonomiczna i ścisła wykładania przesłanki „ścisła więź”	19
b) Wystarczająco ścisła więź i ryzyko wydania sprzecznych orzeczeń	20
c) Kryterium przewidywalności jurysdykcji opartej na powiązaniu spraw z punktu widzenia pozwanego	20
2. Stosowanie określonych przez orzecznictwo kryteriów w odniesieniu do okoliczności postępowania głównego	20
a) Wystarczająco ścisła więź i ryzyko wydania sprzecznych orzeczeń	20
b) Kryterium przewidywalności sądu mającego jurysdykcję opartą na ścisłej więzi z punktu widzenia pozwanego	21
3. Wnioski częściowe	22
C – W przedmiocie trzeciego pytania prejudycjalnego	22
1. Wykładnia art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001	22
a) Dosłowne brzmienie art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001	22
b) Rola systemowa art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001	22
c) Cel art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001	23
2. Analogiczne stosowanie art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001 do spraw powiązanych z państwami trzecimi?	23
3. Wnioski częściowe	24
VIII – Wnioski	24

I – Wprowadzenie

1. Tło historyczne niniejszego wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym z dnia 18 listopada 2011 r. złożonego przez Bundesgerichtshof (federalny sąd najwyższy) sięga okresu tak zwanej III Rzeszy. W tym okresie liczni obywatele niemieccy padali ofiarą prześladowań oraz – często zanim wyemigrowali za granicę – byli zmuszani do sprzedaży swego majątku znacznie poniżej jego wartości. Częściowo majątki te nabywały osoby prywatne², częściowo stawały się one ostatecznie własnością państwową.

2 — Powszechnie znany jest przypadek Karla Amsona Joela, dziadka amerykańskiego artysty Billy’ego Joela. W 1938 r. musiał on sprzedać należące do niego przedsiębiorstwo pewnemu niemieckiemu przedsiębiorcy, który następnie stworzył świetnie prosperującą firmę sprzedaży wysyłkowej. Po ucieczce do Szwajcarii sprzedawca nadaremnie czekał na zapłatę. Dopiero po przywróceniu systemu państwa prawa w Niemczech udało mu się uzyskać od nabywcy odszkodowanie z tytułu utraty przedsiębiorstwa.

2. W niemieckim postępowaniu głównym, w ramach którego złożono niniejszy wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym, pozwani są (w większości zamieszkali za granicą) następcy prawni ofiar takich prześladowań, zaś powodem jest Land Berlin (kraj związkowy Berlin, zwany dalej „Land Berlin”). W zakresie prawa materialnego niniejszy spór porusza między innymi kwestię wysokości odszkodowania przysługującego następcom prawnym.

3. Prawo krajowe Republiki Federalnej Niemiec określa złożoną procedurę zmierzającą do zadośćuczynienia bezprawnym prześladowaniom. Procedurę tę należy wszcząć częściowo przed organami administracji, częściowo zaś przed właściwym sądem powszechnym, a w zależności od okoliczności poszczególnego przypadku jej przedmiotem jest zwrot majątku, zapłata na rzecz poszkodowanych kwoty uzyskanej ze sprzedaży lub odszkodowanie obejmujące jeszcze szerszy zakres.

4. Niniejszy wniosek prejudycjalny nie dotyczy jednak problemów materialnoprawnych, lecz fundamentalnych kwestii jurysdykcji sądu, przed którym toczy się postępowanie, oraz przedmiotowego zakresu stosowania rozporządzenia Rady (WE) nr 44/2001 z dnia 22 grudnia 2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych³.

5. Konkretnie chodzi o to, jakie sprawy należy uznać za sprawy cywilne i handlowe w rozumieniu art. 1 ust. 1 rozporządzenia nr 44/2000. Ponadto wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym porusza kwestię zakresu stosowania art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001. W przypadku gdy pozywa się łącznie kilka osób, to zgodnie z tym przepisem pozew można wnieść „przed sąd miejsca, w którym ma miejsce zamieszkania jeden z pozwanych”, o ile pożądaną jest łączne rozpoznanie i rozstrzygnięcie ze względu na „ściśłą więź” między sprawami. Sąd odsyłający stawia pytanie o znaczenie tego przepisu i możliwości jego stosowania w przypadkach, w których nie wszyscy pozwani mają miejsce zamieszkania w państwie członkowskim Unii Europejskiej.

II – Ramy prawne

A – Prawo Unii

6. Motywy 9, 11, 12, 15 i 19 rozporządzenia nr 44/2001 mają następujące brzmienie:

„(9) Pozwani bez miejsca zamieszkania w państwie członkowskim podlegają w ogólności krajowym przepisom o jurysdykcji, obowiązującym na terytorium państwa członkowskiego, w którym znajduje się sąd, przed który wytoczono powództwo, podczas gdy pozwani mający miejsce zamieszkania w państwie członkowskim, które nie jest związane niniejszym rozporządzeniem, nadal podlegają konwencji brukselskiej⁴.

(11) Przepisy o jurysdykcji powinny być w wysokim stopniu przewidywalne i powinny zależeć zasadniczo od miejsca zamieszkania pozwanego, a tak ustalona jurysdykcja powinna mieć miejsce zawsze, z wyjątkiem kilku dokładnie określonych przypadków, w których ze względu na przedmiot sporu lub umowę stron uzasadnione jest inne kryterium powiązania. Siedziba osób prawnych musi być zdefiniowana wprost w rozporządzeniu celem wzmocnienia przejrzystości wspólnych przepisów i uniknięcia konfliktów kompetencyjnych.

3 — Dz.U. 2001, L 12, s. 1, ostatnio zmienione rozporządzeniem Komisji (UE) nr 156/2012 z dnia 22 lutego 2012 r. zmieniającym załączniki I–IV do rozporządzenia Rady (ER) nr 44/2001.

4 — Konwencja brukselska z 1968 r. o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.U. 1972, L 299, s. 32), zmieniona Konwencją z dnia 9 października 1978 r. w sprawie przystąpienia Królestwa Danii, Irlandii i Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej (Dz.U. L 304, s. 1 i – zmienione brzmienie – s. 77), Konwencją w sprawie przystąpienia Republiki Greckiej (Dz.U. L 388, s. 1) oraz Konwencją w sprawie przystąpienia Królestwa Hiszpanii i Republiki Portugalskiej (Dz.U. L 285, s. 1)

- (12) Jurysdykcja oparta na łączniku miejsca zamieszkania powinna zostać uzupełniona jurysdykcją opartą na innych łącznikach, które powinny zostać dopuszczone ze względu na ścisły związek pomiędzy sądem a sporem prawnym lub w interesie prawidłowego wymiaru sprawiedliwości.
- (15) W interesie zgodnego wymiaru sprawiedliwości należy unikać tak dalece, jak jest to tylko możliwe, równoległych postępowań, aby w dwóch państwach członkowskich nie zapadały niezgodne ze sobą orzeczenia. [...]
- (19) W celu zapewnienia kontynuacji pomiędzy konwencją brukselską a niniejszym rozporządzeniem powinny być przewidziane przepisy przejściowe. Dotyczy to również wykładni postanowień konwencji brukselskiej przez Trybunał Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich [...].

7. Artykuł 1 ust. 1 rozporządzenia nr 44/2001 stanowi:

„Niniejsze rozporządzenie ma zastosowanie w sprawach cywilnych i handlowych, niezależnie od rodzaju sądu. Nie obejmuje ono w szczególności spraw podatkowych, celnych i administracyjnych”.

8. Artykuł 4 ust. 1 rozporządzenia nr 44/2001 stanowi:

„Jeżeli pozwany nie ma miejsca zamieszkania na terytorium państwa członkowskiego, jurysdykcję sądów każdego państwa członkowskiego, z zastrzeżeniem art. 22 i 23, określa prawo tego państwa”.

9. Artykuł 6 rozporządzenia nr 44/2001 stanowi:

„Osoba mająca miejsce zamieszkania na terytorium państwa członkowskiego może być również pozwana:

- 1) jeżeli pozywa się łącznie kilka osób – przed sąd miejsca, w którym ma miejsce zamieszkania jeden z pozwanych, o ile między sprawami istnieje tak ścisła więź, że pożądane jest ich łączne rozpoznanie i rozstrzygnięcie w celu uniknięcia wydania w oddzielnych postępowaniach sprzecznych ze sobą orzeczeń;

[...]

- 3) w sprawach dotyczących powództwa wzajemnego, które opiera się na tej samej umowie lub na tym samym stanie faktycznym, na których zostało oparte powództwo główne – przed sąd, w którym zawisło powództwo;

[...]”.

10. Artykuł 22 rozporządzenia nr 44/2001 stanowi:

„Niezależnie od miejsca zamieszkania jurysdykcję wyłączną mają:

- 1) w sprawach, w których przedmiotem są prawa rzeczowe na nieruchomościach oraz najem lub dzierżawa nieruchomości – sądy państwa członkowskiego, w którym nieruchomość jest położona.

[...]

- 2) w sprawach, których przedmiotem jest ważność, nieważność lub rozwiązanie spółki lub osoby prawnej albo ważność decyzji ich organów – sądy państwa członkowskiego, na którego terytorium spółka lub osoba prawna ma swoją siedzibę [...];

- 3) w sprawach, których przedmiotem jest ważność wpisów do rejestrów publicznych – sądy państwa członkowskiego, na którego terytorium rejestry są prowadzone;
- 4) w sprawach, których przedmiotem jest rejestracja lub ważność patentów, znaków towarowych, wzorów i modeli, jak również podobnych praw wymagających zgłoszenia lub zarejestrowania – sądy państwa członkowskiego, na którego terytorium wystąpiono ze zgłoszeniem lub o rejestrację albo nastąpiło zgłoszenie lub rejestracja albo na podstawie aktu prawa wspólnotowego lub umowy międzynarodowej uznaje się, że zgłoszenie lub rejestracja nastąpiły.

[...]

- 5) w postępowaniach, których przedmiotem jest wykonanie orzeczeń – sądy państwa członkowskiego, na którego terytorium wykonanie powinno nastąpić lub nastąpiło”.

11. Artykuł 23 ust. 1 rozporządzenia nr 44/2001 stanowi:

„Jeżeli strony, z których przynajmniej jedna ma miejsce zamieszkania na terytorium państwa członkowskiego, uzgodniły, że sąd lub sądy państwa członkowskiego powinny rozstrzygać spór już wynikły albo spór przyszły mogący wynikać z określonego stosunku prawnego, to sąd lub sądy tego państwa członkowskiego mają jurysdykcję [...]”.

B – Prawo krajowe

1. Gesetz zur Regelung offener Vermögensfragen (ustawa w sprawie nierozstrzygniętych kwestii majątkowych, zwana dalej „Vermögensgesetz”) ⁵

12. Paragraf 1 ust. 1 Vermögensgesetz w następujący sposób określa jej zakres obowiązywania:

„Niniejsza ustawa określa zasady dotyczące roszczeń majątkowych [...] przysługujących z tytułu majątku wywłaszczonego bez odszkodowania, i który stał się własnością państwową [...]”.

13. Paragraf 1 ust. 6 Vermögensgesetz stanowi:

„Niniejszą ustawę stosuje się odpowiednio do roszczeń majątkowych przysługujących obywatelom i stowarzyszeniom prześladowanym w okresie od dnia 30 stycznia 1933 r. do dnia 8 maja 1945 r. ze względów rasistowskich, politycznych, religijnych lub światopoglądowych, którzy z tego powodu utracili swój majątek wskutek wymuszonej sprzedaży, wywłaszczeń lub w inny sposób [...]”.

14. Paragraf 3 ust. 1 Vermögensgesetz w zakresie zwrotu majątku stanowi:

„Majątek, który został objęty środkami w rozumieniu § 1 i który stał się własnością państwową lub został sprzedany osobom trzecim, zwraca się osobom uprawnionym na ich wniosek, o ile nie jest to wyłączone [...]”.

5 — Vermögensgesetz w brzmieniu opublikowanym w dniu 9 lutego 2005 r. (BGBl. I s. 2005), ostatnio zmieniona art. 3 ustawy z dnia 23 maja 2011 r. (BGBl. I s. 920).

2. Gesetz über den Vorrang für Investitionen bei Rückübertragungsansprüchen nach dem Vermögensgesetz (ustawa o prioritycie inwestycji w przypadku roszczeń rewindykacyjnych wynikających z ustawy majątkowej, zwana dalej „Investitionsvorranggesetz”)⁶

15. Paragraf 1 Investitionsvorranggesetz stanowi:

„Nieruchomości gruntowe [...], które są lub mogłyby stać się przedmiotem roszczeń rewindykacyjnych wynikających z ustawy majątkowej, mogą być w całości lub w części wykorzystane na potrzeby inwestycji przy spełnieniu poniższych warunków. W takich przypadkach osobie uprawnionej przysługuje się odszkodowanie zgodnie z przepisami niniejszej ustawy”.

16. Paragraf 16 ust. 1 Investitionsvorranggesetz stanowi:

„W przypadku gdy [...] zwrot wartości majątku jest niemożliwy, każda osoba uprawniona po ustaleniu lub udokumentowaniu swojego prawa [...] może domagać się zapłaty kwoty w wysokości wartości wszelkich świadczeń pieniężnych otrzymanych w wykonaniu danej umowy i odpowiadającej jej udziałowi w majątku. W przedmiocie tego roszczenia rozstrzyga Amt lub Landesamt zur Regelung offener Vermögensfragen (urząd lub urząd krajowy do spraw nierozwiązanych kwestii majątkowych) w drodze decyzji administracyjnej. W przypadku gdy nie osiągnięto zysku [...] [lub] gdy wysokość zysku jest niższa od wartości rynkowej, którą majątek ten posiada w momencie wykonalności decyzji o prioritycie inwestycji, [...] osoba uprawniona może w okresie roku domagać się przed sądem zapłaty wartości rynkowej [...]”.

III – Postępowanie główne

17. Do Juliusa Bussego należała nieruchomość gruntowa w Berlinie. W okresie III Rzeszy był on prześladowany przez reżim narodowo-socjalistyczny i zmuszony był sprzedać tę nieruchomość osobie trzeciej. W późniejszym okresie nieruchomość ta została wywłaszczona przez Niemiecką Republikę Demokratyczną i połączona z innymi nieruchomościami państwowymi. Po zjednoczeniu Niemiec powstała w ten sposób nieruchomość łączna stała się częściowo własnością Landu Berlina, a częściowo własnością Republiki Federalnej Niemiec. W dniu 19 grudnia 1997 r. podmioty te sprzedały rzeczoną nieruchomość inwestorowi.

18. Pozwani w postępowaniu głównym wymienieni w pkt 1–10 są następcami prawnymi Juliusa Bussego. Pozwani wymienieni w pkt 3, 6, 7 i 9 mają miejsce zamieszkania w Izraelu, pozwany wymieniony w pkt 5 w Zjednoczonym Królestwie, a pozwana wymieniona w pkt 10 w Hiszpanii.

19. Zgodnie z uregulowaniami prawa krajowego pozwanym wymienionym w pkt 1–10 nie przysługiwało roszczenie o zwrot nieruchomości, jednakże przysługiwało im prawo do wypłaty kwoty uzyskanej ze sprzedaży nieruchomości łącznej, a przynajmniej wypłaty kwoty pieniężnej odpowiadającej jej wartości rynkowej. Właściwy organ administracji wydał decyzję administracyjną w sprawie zobowiązania do zapłaty.

20. Organ ten zobowiązał Land Berlin, który jest powodem w postępowaniu głównym, do wypłaty na rzecz pozwanych w postępowaniu głównym wymienionych w pkt 1–10 części kwoty uzyskanej ze sprzedaży, która odpowiadała udziałowi nieruchomości należącej do Juliusa Bussego w całkowitej powierzchni nieruchomości. W trakcie dokonywania zapłaty powód w postępowaniu głównym popełnił

⁶ — Investitionsvorranggesetz w brzmieniu opublikowanym w dniu 4 sierpnia 1997 r. (BGBl. I s. 1996), ostatnio zmieniona na mocy art. 5 ustawy z dnia 19 grudnia 2006 r. (BGBl. I s. 3230).

błąd. Omyłkowo przelał on na konto adwokata reprezentującego pozwanych w postępowaniu głównym wymienionych w pkt 1–10, który z kolei jest pozwany w postępowaniu głównym wymienionym w pkt 11, nie tylko przedmiotową część ceny, lecz całkowitą cenę kupna, którą następnie adwokat przekazał w odpowiednich częściach pozwany wymienionym w pkt 1–10.

21. W postępowaniu głównym Land Berlin domaga się zwrotu nadpłaconej kwoty wypłaconej pozwany wymienionym w pkt 1–10, która wynosi około 2,5 mln EUR. Przeciwko tym pozwany oraz dodatkowo przeciwko pozwanemu wymienionemu w pkt 11, któremu w związku z przekazaniem kwoty zarzuca on popełnienie czynu niedozwolonego, Land Berlin wniósł powództwo przed Landgericht w Berlinie. Pozwani w postępowaniu głównym podnieśli, że Landgericht Berlin nie posiada jurysdykcji międzynarodowej w odniesieniu do części pozwanych, konkretnie w odniesieniu do pozwanych wymienionych w pkt 3, 5–7, 9 i 10. Ponadto mogliby oni domagać się zapłaty kwoty przewyższającej wysokość przysługującej im części zysku ze sprzedaży, bowiem zysk ze sprzedaży jest niższy od wartości rynkowej nieruchomości (roszczenia zwane dalej „dalej idącymi roszczeniami odszkodowawczymi”).

22. Wyrokiem częściowym Landgericht (sąd krajowy) odrzucił pozew skierowany przeciwko pozwany wymienionym w pkt 3, 5–7, 9 i 10 jako niedopuszczalny. Wniesiona przez powoda apelacja nie została uwzględniona. W drodze rewizji powód zmierza do tego, aby Landgericht rozstrzygnął co do istoty roszczeń skierowanych również przeciwko tym pozwany.

23. Sąd apelacyjny stoi na stanowisku, że w odniesieniu do pozwu skierowanego przeciwko pozwany w postępowaniu głównym wymienionym w pkt 3, 5–7, 9 i 10 sądy niemieckie nie posiadają jurysdykcji międzynarodowej, bowiem w tym zakresie nie stosuje się rozporządzenia nr 44/2001. Przedmiotem sporu nie jest sprawa cywilna, lecz publicznoprawna, do której, jak wynika z jego art. 1 ust. 1, rozporządzenie nie znajduje zastosowania. Zapłaty nie należy traktować w sposób oderwany. Należy raczej uwzględnić, że dokonano jej na podstawie decyzji administracyjnej ustalającej roszczenie pozwanych.

IV – Pytania prejudycjalne

24. W tych okolicznościach do Trybunału Sprawiedliwości kieruje się następujące pytania prejudycjalne:

1. Czy żądanie zwrotu zapłaty dokonanej bez podstawy prawnej jest sprawą cywilną w rozumieniu art. 1 ust. 1 rozporządzenia nr 44/2001 także wtedy, gdy kraj związkowy zostaje wyznaczony przez organ do wypłaty tytułem odszkodowania części zysku z umowy sprzedaży nieruchomości poszkodowanemu, jednakże zamiast tego przez omyłkę przelewa na jego rzecz całość ceny sprzedaży?
2. Czy istnieje wymagana na podstawie art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001 ścisła więź między kilkoma sprawami także wtedy, gdy pozwani powołują się na dalej idące roszczenia odszkodowawcze, co do których może zapaść tylko jednolite orzeczenie?
3. Czy art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001 ma zastosowanie także do pozwanych nieposiadających miejsca zamieszkania na terytorium Unii Europejskiej? Jeżeli tak, to czy ma to miejsce także wtedy, gdy wyrokowi można odmówić uznania w państwie miejsca zamieszkania pozwanego na podstawie umowy dwustronnej z państwem, w którym wydano orzeczenie z powodu braku właściwości?

V – Postępowanie przed Trybunałem Sprawiedliwości

25. Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym wydany w dniu 18 listopada 2011 r. wpłynął do sekretariatu Trybunału w dniu 16 grudnia 2011 r.

26. W terminie wskazanym w art. 23 statutu Trybunału Sprawiedliwości uwagi na piśmie przedstawili rząd niemiecki i portugalski oraz Komisja Europejska.

27. Ponieważ żaden z uczestników postępowania nie złożył wniosku o otwarcie ustnego etapu postępowania, po odbyciu zgromadzenia ogólnego Trybunału w dniu 25 września 2012 r. możliwe było sporządzenie opinii w niniejszej sprawie.

VI – Argumenty uczestników postępowania

28. Uczestnicy postępowania są zasadniczo zgodni co do udzielenia odpowiedzi na pytania prejudycjalne.

29. Reprezentują oni stanowisko, że podniesione w postępowaniu główne roszczenie o zwrot zapłaty dokonanej bez podstawy prawnej jest „sprawą cywilną” w rozumieniu art. 1 ust. 1 rozporządzenia nr 44/2001. Ich zdaniem określona w art. 6 rozporządzenia nr 44/2001 ścisła więź między kilkoma sprawami istnieje również wówczas, gdy pozwani podnoszą dalej idące roszczenia odszkodowawcze, co do których może zapaść tylko jednolite orzeczenie. Ponadto wszyscy oni stoją na stanowisku, że art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001 nie znajduje zastosowania do tych pozwanych, którzy nie mają miejsca zamieszkania w Unii Europejskiej.

A – W przedmiocie pierwszego pytania prejudycjalnego

30. Uczestnicy postępowania wskazują, że wykładni pojęcia „sprawy cywilnej i handlowej” należy dokonać w sposób autonomiczny z zastosowaniem metod wykładni wypracowanych przez Trybunał Sprawiedliwości. Decydujące jest to, czy wykonywano kompetencje publicznoprawne.

31. W opinii *rządu niemieckiego* roszczenie o zwrot zapłaty objęte jest zakresem pojęcia sprawy cywilnej, w przypadku gdy dany kraj związkowy zgodnie z roszczeniem ustalonym na mocy decyzji administracyjnej zobowiązany był do zapłaty tylko części kwoty uzyskanej ze sprzedaży nieruchomości, jednakże zamiast tego omyłkowo przelewa całość ceny sprzedaży, jeśli roszczenie będące podstawą zapłaty ma związek z prywatnoprawną pozycją kraju związkowego jako właściciela.

32. W odniesieniu do charakteru i przedmiotu sporu *rząd portugalski* podnosi, że spór ten zmierza jedynie do zwrotu zapłaty dokonanej bez podstawy prawnej. W tym zakresie powód niczym nie różni się od podmiotu prawa cywilnego.

33. *Komisja* podkreśla, że zwrotu rzekomej nadpłaty należy dochodzić przed sądem cywilnym i w tym zakresie powodowi nie przysługują żadne szczególne uprawnienia. Powód działa raczej w charakterze podmiotu prawa prywatnego znajdującego się w porównywalnej sytuacji.

B – W przedmiocie drugiego pytania prejudycjalnego

34. W opinii *rządu niemieckiego* istnienie podnoszonego przez stronę pozwaną roszczenia o zwrot korzyści uzyskanej bez podstawy prawnej zależy w decydującej mierze od tego, czy z punktu widzenia pozwanych istnieje podstawa prawna zapłaty. Taka podstawa prawna w postaci dalej idących roszczeń odszkodowawczych mogłaby wynikać jedynie z Vermögensgesetz i z Investitionsvorranggesetz, co podlega ocenie względem wszystkich pozwanych w oparciu o identyczne uregulowania prawne oraz

w odniesieniu do nich wszystkich może zapaść tylko jednolite orzeczenie. Zarówno pozew, jak i przedstawione środki obrony, czyli rzekome istnienie dalej idących roszczeń odszkodowawczych, opierają się na tej samej podstawie prawnej. Z powyższego wynika, że istnieje konieczna „ściśła więź” w rozumieniu art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001.

35. Również *rząd portugalski* stoi na stanowisku, że żądanie zwrotu oraz podniesiony zarzut dalej idących roszczeń odszkodowawczych wykazują na tyle ścisłą więź, że w celu uniknięcia wydania sprzecznych ze sobą orzeczeń pożądane jest ich łączne rozstrzygnięcie. Okoliczność, iż roszczenia oparte są na odmiennych podstawach prawnych, nie stanowi przeszkody w stosowaniu art. 6 ust. 1 rozporządzenia nr 44/2001.

36. *Komisja* stwierdza w pierwszej kolejności, że w toku postępowania głównego nie wniesiono powództwa wzajemnego dotyczącego dalej idących roszczeń odszkodowawczych i tym samym nie znajduje zastosowania art. 6 pkt 3 rozporządzenia nr 44/2001. Podniesienie dalej idących roszczeń odszkodowawczych jedynie w charakterze środków obrony kwestionujących zgłoszone przez powoda roszczenie o zwrot korzyści uzyskanej bez podstawy prawnej nie przeczy istnieniu koniecznej ścisłej więzi między sprawami, o której mowa w art. 6 ust. 1 rozporządzenia nr 44/2001, istniejącej bez względu na odmienne podstawy prawne, a konkretnie te wynikające z bezpodstawnego wzbogacenia i z prawa deliktowego, ponieważ dotyczą one tych samych okoliczności faktycznych i prawnych.

C – W przedmiocie trzeciego pytania prejudycjalnego

37. W opinii *rządu niemieckiego* z brzmienia art. 6 ust. 1 rozporządzenia nr 44/2001 wynika, iż przepis ten znajduje zastosowanie wyłącznie do pozwanych, którzy mają miejsce zamieszkania na terytorium państwa członkowskiego. Logika tego przepisu sprzeciwia się wykładni wykraczającej poza jego dosłowne brzmienie. Ze względu na wyjątkowy charakter tego uregulowania pożądane jest raczej dokonanie wykładni zawężającej. Ponadto art. 4 ust. 1 rozporządzenia nr 44/2001 zawiera przepis szczególny dotyczący pozwanych bez miejsca zamieszkania w państwie członkowskim.

38. Zdaniem *rządu portugalskiego* art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001 nie znajduje zastosowania do pozwanych zamieszkałych poza terytorium Unii i odsyła w tym zakresie do wyroku w sprawie *Réunion européenne i in.*⁷, zgodnie z którym „na mocy art. 6 pkt 1 konwencji [brukselskiej] osoba zamieszkała na terytorium umawiającego się państwa może zostać pozwana przed sąd, przed którym zawisłe jest powództwo przeciwko innemu pozwanemu z miejscem zamieszkania poza terytorium umawiającego się państwa z tym uzasadnieniem, że spór ma charakter niepodzielny, a nie tylko powiązany”.

39. *Komisja* podnosi, że z przepisów art. 3 ust. 1 oraz art. 4 ust. 1 rozporządzenia nr 44/2001 wynika, iż osoby bez miejsca zamieszkania na terytorium państwa członkowskiego nie mogą być pozwane w oparciu o art. 6 pkt 1 tego rozporządzenia.

7 — Wyrok Trybunału z dnia 27 października 1998 r. w sprawie C-51/97 *Réunion européenne i in.*, Rec. s. I-6511, pkt 52.

VII – Ocena prawna

A – W przedmiocie pierwszego pytania prejudycjalnego

40. Poprzez pierwsze pytanie prejudycjalne sąd odsyłający zmierza zasadniczo do ustalenia, czy żądanie zwrotu dokonanej przez kraj związkowy bez podstawy prawnej zapłaty w okolicznościach leżących u podstaw postępowania głównego stanowi sprawę cywilną w rozumieniu art. 1 ust. 1 rozporządzenia nr 44/2001 także wtedy, gdy kraj związkowy zostaje wyznaczony przez organ do wypłaty tytułem odszkodowania części zysku z umowy sprzedaży nieruchomości poszkodowanemu, jednakże zamiast tego przez omyłkę przelewa na jego rzecz całość ceny sprzedaży, a następnie na drodze sądowej żąda zwrotu nadpłaconej kwoty.

41. W celu udzielenia odpowiedzi na to pytanie należy w pierwszej kolejności sprecyzować znaczenie pojęcia „spraw cywilnych i handlowych” w rozumieniu rozporządzenia nr 44/2001. W tym kontekście należy dokonać analizy orzecznictwa Trybunału wydanego w przedmiocie tej przesłanki, a wynikiłe wnioski zastosować w sposób analogiczny do okoliczności faktycznych postępowania głównego.

1. W przedmiocie konieczności dokonania autonomicznej wykładni pojęcia „spraw cywilnych i handlowych”

42. W odróżnieniu w szczególności od wymienionych również w art. 1 rozporządzenia nr 44/2001 „spraw administracyjnych”, pojęcie „sprawy cywilne i handlowe” należy interpretować w sposób autonomiczny. Decydujące znaczenie ma tu nie porządek prawny danego państwa, lecz cele i systematyka aktu prawnego oraz ogólne zasady prawa wynikające z całości systemów prawa krajowego⁸.

43. Należy przy tym mieć na uwadze, że ze względu na różnorodne postacie i dużą liczbę krajowych porządków prawnych państw członkowskich w ramach rozgraniczenia między prawem prywatnym a publicznym coraz trudniejsze jest wypracowanie ogólnych zasad prawnych stosowanych we wszystkich państwach członkowskich⁹.

44. Tymczasem określenie pojęcia „spraw cywilnych i handlowych” w łatwy sposób umożliwia orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości w przedmiocie art. 1 konwencji brukselskiej.

8 — W przedmiocie konwencji brukselskiej zob. podobnie już wyrok Trybunału z dnia 14 października 1976 r. w sprawie 29/76 LTU, Rec. s. 1541, pkt 5. Zobacz na ten temat T. Hartley, „First Cases before the European Court”, *European Law Review* 1977, s. 57 i nast.

9 — W ten sposób już w przedmiocie stanu prawa po przystąpieniu Zjednoczonego Królestwa i Irlandii tak zwany raport Schlossera (Dz.U. 1979, C 59, s. 71, 82), który brzmi: „Rozróżnienie między sprawami cywilnymi i handlowymi z jednej strony a sprawami publicznoprawnymi z drugiej strony jest dobrze znane systemom prawnym pierwotnych państw członkowskich i [...] ogólnie rzecz biorąc, rozróżnienia tego dokonuje się też w oparciu o podobne kryteria. [...] Zjednoczone Królestwo i Irlandia [...] nie znają powszechnie przyjętego przez pierwotne państwa EWG rozróżnienia między prawem prywatnym i publicznym [...]”. W tym zakresie zob. też C. Tirado Robles, *La competencia judicial en la Unión Europea*, Barcelona 1995, s. 14 i nast.

2. W przedmiocie znaczenia orzecznictwa dotyczącego art. 1 konwencji brukselskiej dla wykładni art. 1 rozporządzenia nr 44/2001

45. Według motywu 19 rozporządzenia nr 44/2001 prawodawca unijny przyjmuje „kontynuacj[ę] pomiędzy [k]onwencją brukselską a [...] rozporządzeniem [nr 44/2001]”. Oznacza to, że w przypadku takiego samego znaczenia pojęć odpowiednie orzecznictwo wydane w przedmiocie konwencji brukselskiej można uwzględnić w ramach rozważań dotyczących wykładni rozporządzenia nr 44/2001¹⁰.

46. Ponieważ pojęcie „sprawy cywilne i handlowe” nawiązuje do art. 1 konwencji brukselskiej, należy dokonać oceny orzecznictwa Trybunału wydanego w przedmiocie tego przepisu, analizy jego dalszego stosowania w świetle rozporządzenia nr 44/2001 oraz w sposób analogiczny odnieść je do niniejszej sprawy.

3. Orzecznictwo w przedmiocie art. 1 konwencji brukselskiej istotne dla wykładni art. 1 rozporządzenia nr 44/2001

a) Wyrok w sprawie LTU¹¹

47. Fundamentalne stwierdzenie w przedmiocie pojęcia sprawy cywilnej i handlowej zawiera pkt 5 wyroku w sprawie LTU, którego przedmiotem były opłaty trasowe za korzystanie z usług służb żeglugi powietrznej, które pobierane były przez międzynarodową organizację nadzoru powietrznego. Organizacja ta domagała się zapłaty opłat przed belgijskim sądem właściwym w sprawach handlowych, a następnie domagała się stwierdzenia wykonalności wyroku w Niemczech.

48. W tym zakresie Trybunał stwierdził: „rozstrzygnięcie wydane w ramach sporu między organem administracji a podmiotem prawa prywatnego prowadzonego przez organ w związku z wykonywaniem przez niego władztwa publicznego nie jest objęte zakresem stosowania konwencji”.

49. Zatem za decydujące kryterium, a jednocześnie negatywne kryterium rozróżnienia w celu zaprzeczenia istnienia sprawy cywilnej i handlowej i w konsekwencji wykluczenia możliwości stosowania konwencji brukselskiej przyjęto wystąpienie „związku z wykonywaniem władztwa publicznego” przez jedną ze stron.

50. W wyroku w sprawie LTU brak jest wprawdzie ogólnej i abstrakcyjnej definicji pojęcia takiego związku, jednakże Trybunał Sprawiedliwości stwierdza konkretnie, że w postępowaniu głównym należy przyjąć związek z wykonywaniem władztwa publicznego z tego względu, że „spór [...] dotyczy dochodzenia przez krajowy lub międzynarodowy podmiot prawa publicznego od osoby prawa prywatnego należności z tytułu korzystania z jego urządzeń i usług [...]. Znajduje to zastosowanie w szczególności wówczas, jeśli takie korzystanie jest obowiązkowe i wyłączone, i jeśli wysokość należności, sposoby jej naliczenia, jak również procedury pobierania są jednostronnie ustalane wobec odbiorców [...]”¹².

10 — W zakresie wymogu spójności zob. (w odniesieniu do art. 5 pkt 3 rozporządzenia nr 44/2001 odpowiadającego art. 5 pkt 3 konwencji brukselskiej), „wobec braku jakiegokolwiek uzasadnienia dla odmiennej wykładni”, wyrok Trybunału z dnia 1 października 2002 r. w sprawie C-167/00 Henkel, Rec. s. I-8111, pkt 49; ponadto wyrok Trybunału z dnia 10 września 2009 r. w sprawie C-292/08 German Graphics Graphische Maschinen, Zb.Orz. s. I-8421, pkt 27 i powołane tam orzecznictwo, oraz A. Staudinger, w: T. Rauscher (Hrsg.), *Europäisches Zivilprozess- und Kollisionsrecht, EuZPR/EuIPR*, Sellier, München 2011, Einleitung Brüssel I-VO, pkt 35, i B. Hess, *Methoden der Rechtsfindung im Europäischen Zivilprozessrecht, IPRax*, 2006, s. 348 i nast.

11 — Wyżej wymieniony w przypisie 8.

12 — Wyżej wymieniony w przypisie 8 wyrok w sprawie LTU, pkt 4.

51. W ten sposób Trybunał Sprawiedliwości in casu i przykładowo określił w sposób bardzo szeroki¹³ i niedookreślony pojęcie związku oraz nawiązał do pierwotnych uprawnień władzy publicznej¹⁴.

b) Wyrok w sprawie Rüffer¹⁵

52. W powyższym zakresie wyrok w sprawie Rüffer potwierdza ocenę przyjętą w wyroku w sprawie LTU. U podstaw postępowania głównego leżało powództwo regresowe o zwrot kosztów akcji ratowniczej wytoczone przez Niderlandy przeciwko niemieckiemu właścicielowi statku, który zatonął na niderlandzkich wodach śródlądowych¹⁶.

53. Trybunał nie uznał tego powództwa za sprawę cywilną i handlową ze względu na to, że jego przedmiotem były skutki środka zastosowanego przez policję wodną, który co do zasady uznaje się za wykonywanie władztwa publicznego¹⁷. Ostatecznie podstawą powództwa o zwrot kosztów jest roszczenie, które ma swoje źródło w akcie władztwa publicznego; powyższa okoliczność wystarczy, by uznać to powództwo za wyłączone z zakresu stosowania konwencji brukselskiej¹⁸.

c) Wyrok w sprawie Sonntag¹⁹

54. U podstaw wyroku w sprawie Sonntag leżało roszczenie odszkodowawcze podniesione we Włoszech w ramach postępowania adhezyjnego prowadzonego przeciwko nauczycielowi jednej z niemieckich szkół publicznych ze względu na naruszenie ciężącego na nim obowiązku sprawowania pieczy, co doprowadziło do śmierci ucznia wskutek wypadku podczas wycieczki szkolnej.

55. Również w tej sprawie Trybunał nawiązuje do oceny przyjętej w ww. wyrokach w sprawie LTU i w sprawie Rüffer, jednak w konkretnym przypadku nie stwierdza wystarczającego związku z wykonywaniem władztwa publicznego.

56. W opinii Trybunału Sprawiedliwości możliwość stosowania konwencji wyłączona jest jedynie w przypadku, gdy sprawcę, przeciwko któremu wytoczono powództwo, należy uznać za organ władzy publicznej, który działał w wykonaniu władztwa publicznego. Nawet jeśli urzędnik państwowy działa na rachunek państwa, nie zawsze wykonuje on uprawnienia władzy publicznej. W porządkach prawnych większości państw członkowskich właśnie zachowanie nauczyciela szkoły publicznej w ramach powierzonego mu obowiązku sprawowania pieczy nad uczniami podczas wycieczki szkolnej nie stanowi wykonywania władztwa publicznego, bowiem nauczyciel nie wykonuje w tym zakresie uprawnień odbiegających od zasad panujących w stosunkach między podmiotami prawa prywatnego. Nawet jeśli uregulowania krajowe umawiającego się państwa, z którego pochodzi dany nauczyciel, miałyby określać ciężący na nauczycielu obowiązek sprawowania pieczy nad uczniami jako wykonywanie władztwa publicznego, jest to nieistotne dla oceny sporu w postępowaniu głównym w oparciu o konwencję brukselską²⁰.

13 — Podobnie w sposób krytyczny P.F. Schlosser, *EU-Zivilprozessrecht*, 3 Aufl., C.H. Beck, München 2009, art. 1 EuGVVO, pkt 10.

14 — Szczególnie znamieny jest w tym zakresie wyrok Trybunału z dnia 15 lutego 2007 r. w sprawie C-292/05 Lechouritou i in., Zb.Orz. s. I-1519, który dotyczy roszczeń odszkodowawczych ofiar operacji wojennych przeciwko państwu prowadzącemu wojnę. Operacje prowadzone przez siły zbrojne stanowią emanację suwerenności państwa, w szczególności w związku z tym, że decyzje o nich są podejmowane jednostronnie i bezwzględnie wiążąco przez właściwe organy władzy publicznej i są nierozdzielnie związane z polityką zagraniczną i obroną państw, pkt 37 tego wyroku; zob. w tej sprawie P. Rogerson, w: U. Magnus, P. Mankowski (eds.), *Brussels I Regulation*, 2nd edition, Sellier, München 2012, art. 1 pkt 12.

15 — Wyrok Trybunału z dnia 16 grudnia 1980 r. w sprawie 814/79 Rüffer, Rec. s. 3807; zob. w tym zakresie T. Hartley, *Scope of the Convention: Public Law and Private Law*, *European Law Review*, 1981, s. 215 i nast.

16 — Zobacz ww. w przypisie 15 wyrok w sprawie Rüffer, pkt 2–7.

17 — Ibidem, pkt 9–12.

18 — Ibidem, pkt 15.

19 — Wyrok Trybunału z dnia 21 kwietnia 1993 r. w sprawie C-172/91 Sonntag, Rec. s. I-1963; zob. na ten temat S. Kubis, „Amtshaftung im GVÜ und ordre public”, *Zeitschrift für europäisches Privatrecht* (ZEuP) 1995, s. 853 i nast.

20 — Zobacz ww. w przypisie 19 wyrok w sprawie Sonntag, pkt 20–26.

57. Zatem wyrok w sprawie Sonntag konkretyzuje pojęcie „sprawy cywilnej”, przyjmując, że podstawą oceny jest wykonywanie szczególnych uprawnień władzy publicznej lub brak różnicy między tymi uprawnieniami a zadaniami i uprawnieniami podmiotów prawa prywatnego. W tym drugim przypadku nadal stosuje się konwencję brukselską, nawet jeśli dostrzegalny jest znikomy związek z działaniem państwa, który jednak nie ma charakteru władztwa publicznego.

d) Wyrok w sprawie Baten²¹

58. Z powyższą linią orzecniczą zgodny jest wyrok w sprawie Baten: Powództwo regresowe wszczęte przez organ publiczny przeciwko podmiotowi prawa prywatnego w przedmiocie zwrotu kwot wypłaconych przez ten organ z tytułu pomocy społecznej na rzecz rozwiedzionego małżonka i dziecko tej osoby objęte jest zakresem konwencji brukselskiej w zakresie, w jakim podstawę i sposób wytoczenia powództwa określają ogólne przepisy alimentacyjne. Natomiast jeśli podstawą powództwa regresowego są przepisy, poprzez które ustawodawca przyznaje organowi administracyjnemu własne, szczególne kompetencje, powództwa tego nie można uznać za „sprawę cywilną”²².

59. Zatem oceny przesłanki „sprawa cywilna i handlowa” należy dokonać w świetle elementów charakteryzujących stosunek prawny istniejący między stronami sporu lub sam przedmiot tego sporu²³, przy czym jako kryterium rozróżnienia decydujące jest istnienie własnego, szczególnego uprawnienia organu publicznego bądź jego brak.

e) Wyrok w sprawie Préservatrice Foncière TIARD²⁴

60. Również wyrok w sprawie Préservatrice Foncière TIARD potwierdza powyższe stanowisko: powództwo, w ramach którego umawiające się państwo domaga się od podmiotu prawa prywatnego wykonania cywilnoprawnej umowy poręczenia zawartej w celu umożliwienia przedstawienia przez osobę trzecią zabezpieczenia określonego i wymaganego przez to państwo, objęte jest zakresem pojęcia „spraw cywilnych i handlowych” w zakresie, w jakim stosunek prawny między wierzycielem a poręczycielem wynikający z umowy poręczenia nie stanowi wykonania uprawnień publicznych wychodzących poza zakres zasad prawnych obowiązujących w stosunkach między podmiotami prawa prywatnego²⁵.

f) Podsumowanie oceny orzecznictwa w przedmiocie art. 1 konwencji brukselskiej

61. Analizując rozwój orzecznictwa w przedmiocie pojęcia „spraw cywilnych i handlowych” w rozumieniu art. 1 konwencji brukselskiej, należy stwierdzić, że Trybunał określa zakres stosowania konwencji brukselskiej w pierwszym rzędzie w oparciu o charakter stosunków prawnych między stronami lub w oparciu o przedmiot sporu²⁶. Trybunał przyjął istnienie „związku z wykonywaniem władztwa publicznego” w rozumieniu wyroku w sprawie LTU²⁷, którego skutkiem jest odrzucenie

21 — Wyrok Trybunału z dnia 14 listopada 2002 r. w sprawie C-271/00 Baten, Rec. s. I-10489, pkt 37; zob. w tym zakresie D. Martiny, *Unterhaltsrückgriff durch öffentliche Träger im europäischen internationalen Privat- und Verfahrensrecht*, *IPRax*, 2004, s. 195 i nast.

22 — Wyżej wymieniony w przypisie 21 wyrok w sprawie Baten, pkt 37.

23 — Ibidem, pkt 29.

24 — Wyrok Trybunału z dnia 15 maja 2003 r. w sprawie C-266/01 Préservatrice foncière TIARD, Rec. s. I-4867.

25 — Wyżej wymieniony w przypisie 24 wyrok w sprawie Préservatrice foncière TIARD, pkt 40; zob. w tym zakresie wyrok Trybunału z dnia 5 lutego 2004 r. w sprawie C-265/02 Frahuil, Rec. s. I-1543, pkt 21; P. Rogerson, w: U. Magnus, P. Mankowski, op.cit. w przypisie 14, art. 1 pkt 19.

26 — Podobnie expressis verbis wyrok Trybunału z dnia 18 maja 2006 r. w sprawie C-343/04 ČEZ, Zb.Orz. s. I-4557, pkt 22.

27 — Zobacz przypis 7.

istnienia „sprawy cywilnej i handlowej”, a tym samym wyłączenie możliwości stosowania konwencji brukselskiej jedynie w razie wystąpienia ściśle określonych przesłanek, przy czym nie wystarczy tu jedynie znikomy związek z działaniem państwa, który jednak nie ma charakteru władztwa publicznego²⁸.

62. Kluczową kwestią jest przy tym to, czy będące przedmiotem danej sprawy zadania i kompetencje wykonywane przez organ władzy publicznej różnią się od tych wykonywanych przez podmioty prawa prywatnego, czyli czy władza publiczna korzysta z prerogatyw szczególnych²⁹. W przypadku stwierdzenia istnienia takich zadań i uprawnień – jak na przykład w przypadku środków zastosowanych przez policję wodną w wyroku w sprawie Rüffer – nie ma możliwości stosowania konwencji brukselskiej. W przypadku ich braku – jak na przykład w wyroku w sprawie Sonntag, której przedmiotem było rzekome naruszenie obowiązku sprawowania pieczy przez nauczyciela szkoły publicznej, co podlega ocenie w oparciu o kryteria odpowiadające kryteriom stosowanym w stosunkach wyłącznie cywilnoprawnych – stosuje się konwencję brukselską, a sprawę należy uznać za „sprawę cywilną i handlową”.

4. Kontynuacja linii orzeczniczej dotyczącej art. 1 konwencji brukselskiej po wejściu w życie rozporządzenia nr 44/2001

63. Po wejściu w życie rozporządzenia nr 44/2001 orzecznictwo wypracowane w przedmiocie art. 1 konwencji brukselskiej oraz przedstawiona powyżej linia orzecznicza zostały bez zastrzeżeń przeniesione na grunt art. 1 tego rozporządzenia.

a) Wyrok w sprawie Apostolides³⁰

64. W wyroku w sprawie Apostolides³¹, Trybunał łącząc przedstawione powyżej i wypracowane uprzednio kryteria dotyczące konwencji brukselskiej, wywodzi: „Autonomiczna wykładnia pojęcia »sprawy cywilne i handlowe« prowadzi do wyłączenia pewnego typu orzeczeń sądowych z zakresu stosowania rozporządzenia nr 44/2001 ze względu na elementy charakteryzujące stosunek prawny istniejący między stronami sporu lub sam przedmiot tego sporu [...]. Trybunał uznał dalej, że jeżeli pewne spory między organem władzy publicznej a podmiotem prawa prywatnego mogą być objęte zakresem tego pojęcia, to inaczej jest w sytuacji, gdy organ władzy publicznej wykonuje swoje władztwo publiczne [...]. Wykonywanie prerogatyw publicznych jednej ze stron sporu, z uwagi na wykonywanie przez nią uprawnień wychodzących poza zakres powszechnych zasad prawnych obowiązujących w stosunkach między jednostkami, wyklucza taki spór z zakresu pojęcia spraw cywilnych i handlowych w rozumieniu art. 1 ust. 1 rozporządzenia nr 44/2001 [...]”.

28 — Zasadniczo w podobny sposób również Schlosser, op.cit. w przypisie 13, pkt 10. Zobacz w tym zakresie również tak zwany raport Jenarda w sprawie konwencji brukselskiej (Dz.U. 1979, C 59, s. 9).

29 — Podobnie A. Staudinger, op.cit. w przypisie 10, pkt 3 z dalszymi odesłaniami.

30 — Wyrok Trybunału z dnia 28 kwietnia 2009 r. w sprawie C-420/07 Apostolides, Zb.Orz. s. I-3571 oraz na ten temat H.P. Meidanis, „The Brussels I Regulation and the Cyprus problem before the Court of Justice: Comment on Apostolides v Dram”, European Law review 2009, s. 963 i nast.

31 — Wyżej wymieniony w przypisie 30 wyrok w sprawie Apostolides, pkt 42–45.

b) Wyrok w sprawie Realchemie Nederland³²

65. W wyroku w sprawie Realchemie Nederland³³ Trybunał skonkretyzował pojęcie „spraw cywilnych i handlowych” w odniesieniu do mającego praktyczne znaczenie przypadku nałożenia przez sąd niemiecki grzywny porządkowej w celu wykonania orzeczenia sądowego wydanego w sprawie cywilnej i handlowej. Przedmiotem sprawy był obwarowany grzywną zakaz wydany na podstawie prawa patentowego, a następnie nałożenie grzywny i jej ściągnięcie w Niderlandach.

66. Choć grzywnę nakłada się z urzędu i w ostateczności nie przypada ona na rzecz wierzyciela, lecz na rzecz skarbu państwa, rozporządzenie nr 44/2001 znajduje zastosowanie do uznania i wykonania sądowego orzeczenia zobowiązującego do zapłaty grzywny porządkowej z uwagi na to, że postępowanie główne, w ramach którego wydano to orzeczenie, stanowi sprawę cywilną i handlową w rozumieniu tego rozporządzenia³⁴. Trybunał stwierdza w tym zakresie, że „szczególne aspekty niemieckiego postępowania egzekucyjnego nie mogą jednak być uznawane za decydujące, jeśli chodzi o charakter prawa do egzekucji. Charakter tego prawa zależy bowiem od charakteru prawa podmiotowego, ze względu na którego naruszenie została zarządzona egzekucja, czyli w niniejszym przypadku prawa Bayer do wyłącznego korzystania z wynalazku chronionego jej patentem, które jednoznacznie objęte jest zakresem spraw cywilnych i handlowych w rozumieniu art. 1 rozporządzenia nr 44/2001”³⁵.

67. W ten sposób Trybunał sprecyzował, że decydujące znaczenie ma istniejący stosunek prawny lub sam przedmiot sporu oraz że cechy czysto prawnoprocesowe, które nie naruszają ich charakteru, są nieistotne dla art. 1 rozporządzenia nr 44/2001. W przypadku gdy „postępowanie ma na celu ochronę praw prywatnych i nie zakłada wykonywania prerogatyw władzy publicznej przez jedną ze stron sporu[,] [...] stosunek pomiędzy [stronami] należy uznać za »stosunek prywatnoprawny«, a zatem objęty on jest pojęciem spraw cywilnych i handlowych w rozumieniu rozporządzenia nr 44/2001”³⁶.

68. Zatem podsumowane powyżej kryteria rozgraniczenia należy stosować do okoliczności faktycznych postępowania głównego niniejszej sprawy oraz zbadać, czy należy ją uznać za „sprawę cywilną i handlową” w rozumieniu utrwalonego orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości.

5. Odpowiednie stosowanie przyjętych w orzecznictwie kryteriów w odniesieniu do postępowania głównego

69. W świetle powyższych uwag w celu udzielenia odpowiedzi na pierwsze pytanie prejudycjalne należy dokonać oceny charakteru stosunku prawnego istniejącego między stronami, przedmiotu sporu, a w szczególności kwestii, czy Land Berlin – powód w postępowaniu głównym – prowadzi spór w związku z wykonywaniem władztwa publicznego.

a) Charakter stosunku prawnego między stronami

70. W pierwszej kolejności należy zająć się kwestią stosunku prawnego istniejącego między powodem a pozwanym, który jest podstawą spornej nadpłaty dokonanej bez podstawy prawnej, a której zwrot jest przedmiotem powództwa.

32 — Wyrok Trybunału z dnia 18 października 2011 r. w sprawie C-406/09 Realchemie Nederland, Zb.Orz. s. I-9773.

33 — W przedmiocie postępowania głównego zob. ww. w przypisie 32 wyrok w sprawie Realchemie Nederland, pkt 18–33.

34 — Zobacz ww. w przypisie 32 wyrok w sprawie Realchemie Nederland, pkt 40–43.

35 — Ibidem, pkt 42.

36 — Ibidem, pkt 41.

71. Jak wywodzi sąd odsyłający³⁷, wymienione w pkt 12 i 13 niniejszej opinii zasady dotyczące odszkodowań wynikające z niemieckiej Vermögensgesetz i Investitionsvorranggesetz znajdują zastosowanie do każdego właściciela nieruchomości obciążonej roszczeniami restytucyjnymi, niezależnie od tego, czy chodzi o osobę prawa publicznego, czy też właściciela prywatnego.

72. W wielu przypadkach zainteresowanymi właścicielami są organy władzy publicznej, podobnie jak powód w niniejszej sprawie, niekiedy jednak właścicielami są podmioty prawa prywatnego, na przykład beneficjenci wymuszonych sprzedaży nieruchomości lub przedsiębiorstwa w tak zwanej III Rzeszy. W odniesieniu do każdego podmiotu stosuje się identyczne zasady. Przy tym organy władzy publicznej nie korzystają z żadnych szczególnych uprawnień ani przywilejów. Znajduje to zastosowanie właśnie do naprawy błędów dokonanych w ramach spełniania roszczeń o zapłatę przysługujących poszkodowanym, na przykład w sytuacji takiej jak w niniejszej sprawie, gdzie dokonano nadpłaty. Powództwo o zwrot nadpłaty skierowane przeciwko osobie poszkodowanej należy wnieść do sądu cywilnego. Stosuje się to bez wyjątku także w odniesieniu do właścicieli będących podmiotami prawa publicznego, jak Land Berlin. Zatem również w tym przypadku nie przysługują im żadne uprawnienia szczególne, lecz traktuje się ich na równi z właścicielami prywatnymi.

73. Mając na uwadze powyższe, należy przyjąć, jak zauważają już zasadniczo rząd niemiecki³⁸ i portugalski³⁹ oraz Komisja⁴⁰, że charakter przedmiotowego stosunku prawnego istniejącego między stronami nie wykazuje cech, które przyznawałyby podmiotowi prawa publicznego uprawnienia szczególnie odróżniające go od podmiotów prawa prywatnego znajdujących się w porównywalnej sytuacji.

74. Zatem charakter stosunku prawnego leżącego u podstaw postępowania głównego prowadzi do uznania go za „sprawę cywilną i handlową”. Jak słusznie stwierdza rząd niemiecki⁴¹, nie zmienia tego okoliczność, że pierwotny obowiązek zapłaty będący podstawą omyłkowej nadpłaty stanowił niegdyś przedmiot postępowania administracyjnego. Jest to bowiem kwestia czysto procesowa, która nie ma decydującego znaczenia dla leżącego u jej podstaw charakteru obowiązku zapłaty części zysku ze sprzedaży na rzecz następców prawnych, a tym samym nie kształtuje samego charakteru stosunku prawnego istniejącego między stronami, zwłaszcza że – na co wyraźnie wskazuje sąd odsyłający – w ramach takiego postępowania stronami mogą być również podmioty prawa prywatnego.

b) Przedmiot sporu

75. W moim przekonaniu zarówno roszczenie podniesione konkretnie przez powoda, jak i sposób wytoczenia powództwa nie wykazują żadnych elementów stanowiących wyraz szczególnych cech działania w wykonaniu władztwa publicznego.

76. Wręcz przeciwnie: jak słusznie zauważył rząd portugalski⁴², w niniejszej sprawie chodzi wyłącznie o omyłkową nadpłatę bez podstawy prawnej, której żądanie zwrotu opiera się na zasadach bezpodstawnego wzbogacenia.

37 — Zobacz pkt 10 postanowienia odsyłającego.

38 — Zobacz dokumenty procesowe złożone przez ten rząd, pkt 22–24.

39 — Zobacz dokumenty procesowe złożone przez ten rząd, pkt 12–19.

40 — Zobacz dokumenty procesowe złożone przez Komisję, pkt 23–30.

41 — Zobacz dokumenty procesowe złożone przez ten rząd, pkt 22.

42 — Zobacz dokumenty procesowe złożone przez ten rząd, pkt 13–15.

77. Zatem przedmiotem sporu nie jest błąd występujący zazwyczaj w ramach wykonywania władztwa publicznego, lecz omyłka w trakcie dokonywania płatności, która na ogół może wystąpić w obrocie między podmiotami prawa prywatnego. Bez znaczenia jest okoliczność, że in casu nadpłatę poprzedzało postępowanie administracyjne, w szczególności nie nadaje to roszczeniu o zwrot bezpodstawnie uzyskanej korzyści specyficznego charakteru publicznego.

78. Zatem nie można przyjąć ścisłego powiązania z uprzednim postępowaniem administracyjnym już tylko z tego względu, że postępowanie to dotyczyło jedynie zapłaty kwoty faktycznie należnej, a nie spornej nadpłaty.

6. Wnioski częściowe

79. Biorąc pod uwagę charakter stosunku prawnego i przedmiotu sporu w postępowaniu głównym oraz ze względu na to, że spór nie ma związku z wykonywaniem szczególnych uprawnień władzy publicznej, lecz kraj związkowy będący powodem podlega pod te same przepisy prawne, co podmiot prawa prywatnego będący w porównywalnej sytuacji, niniejszą sprawę należy uznać za „sprawę cywilną i handlową” w rozumieniu art. 1 rozporządzenia nr 44/2001.

80. Zatem na pierwsze pytanie prejudycjalne należy udzielić takiej odpowiedzi, że w okolicznościach sprawy w postępowaniu głównym żądanie zwrotu zapłaty dokonanej przez kraj związkowy bez podstawy prawnej jest sprawą cywilną w rozumieniu art. 1 ust. 1 rozporządzenia nr 44/2001 także wtedy, gdy kraj związkowy zostaje wyznaczony przez organ do wypłaty tytułem odszkodowania części zysku z umowy sprzedaży nieruchomości poszkodowanemu, jednakże zamiast tego przez omyłkę przelewa na jego rzecz całość kwoty tytułem ceny sprzedaży, a następnie żąda na drodze sądowej zwrotu kwoty stanowiącej nadpłatę.

B – W przedmiocie drugiego pytania prejudycjalnego

81. Drugie pytanie przedstawione przez sąd odsyłający dotyczy w pierwszym rzędzie pozwanych w postępowaniu głównym wymienionych w pkt 5 i 10, którzy mają miejsce zamieszkania w Zjednoczonym Królestwie bądź w Hiszpanii i zostali pozwani przez powoda w postępowaniu głównym w Berlinie.

82. Sąd odsyłający przyjmuje, że w odniesieniu do tych pozwanych sądy niemieckie mogłyby mieć jurysdykcję wyłącznie na mocy art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001⁴³. W tym kontekście stawia on pytanie dotyczące znaczenia tego przepisu, który określa jurysdykcję opartą na powiązaniu spraw⁴⁴.

83. Zgodnie z tym przepisem możliwe jest pozwanie „przed sąd miejsca, w którym ma miejsce zamieszkania jeden z pozwanych”⁴⁵, również innej „[o]sob[y] mając[ej] miejsce zamieszkania na terytorium państwa członkowskiego”, „o ile między sprawami istnieje tak ścisła więź, że pożądane jest ich łączne rozpoznanie i rozstrzygnięcie w celu uniknięcia wydania w oddzielnych postępowaniach sprzecznych ze sobą orzeczeń”.

84. W drugim pytaniu prejudycjalnym sąd odsyłający porusza kwestię przesłanki „ścisłej więzi”.

85. Sąd ten zmierza do ustalenia, czy określona w art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001 ścisła więź istnieje również w przypadku, gdy pozwani powołują się na dalej idące roszczenia odszkodowawcze, co do których może zapaść tylko jednolite orzeczenie.

43 — Zobacz pkt 4 wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym.

44 — Zobacz w tym zakresie moją opinię przedstawioną w dniu 12 kwietnia 2011 r. w sprawie C-145/10 Painer, Zb.Orz. s. I-12533, pkt 55–102.

45 — Sąd odsyłający przyjmuje spełnienie tej przesłanki, czyli istnienie tak zwanej „skargi przed sądem domicylu”, zob. pkt 18 postanowienia odsyłającego, który nie zawiera bliższych wyjaśnień.

86. Konkretnie przedmiotem tych roszczeń jest argumentacja pozwanych, jakoby przysługiwało im prawo domagania się w każdym razie zapłaty kwoty przewyższającej część zysku z umowy sprzedaży z uwagi na to, że zysk z umowy sprzedaży jest niższy od wartości rynkowej nieruchomości, i że takie dalej idące roszczenia odszkodowawcze stanowi zarzut podnoszony przeciwko roszczeniu powoda o zwrot bezpodstawnie uzyskanej korzyści.

87. W tym zakresie w pierw w należy wyjaśnić dwie kwestie: Po pierwsze w ramach postępowania głównego nie podniesiono dalej idących roszczeń odszkodowawczych w postaci powództwa wzajemnego i tym samym nie stosuje się art. 6 pkt 3 rozporządzenia nr 44/2001, który dotyczy w szczególności przypadku powództwa wzajemnego. Po drugie, jak słusznie zauważa Komisja⁴⁶, sąd odsyłający co do zasady nie zdaje się wyrażać wątpliwości co do istnienia ścisłej więzi między *sprawami* w rozumieniu art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001, lecz stawia konkretnie pytanie, czy *podniesione w drodze zarzutu roszczenia odszkodowawcze* a priori mogłyby obalić istniejącą ścisłą więź między *sprawami* w rozumieniu powołanego przepisu.

88. Tymczasem w celu możliwości udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy sytuacja procesowa w postępowaniu głównym spełnia wymogi określone w art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001, należałoby dokonać ogólnej oceny obu aspektów – skarg i podnoszonych środków obrony.

89. W związku z tym w pierwszej kolejności należy zbadać, przy spełnieniu jakich warunków przyjmuje się istnienie tak ścisłej więzi między *sprawami*, że pożądane wydaje się ich łączne rozpoznanie i rozstrzygnięcie w rozumieniu tego przepisu. W tym zakresie należy dokonać analizy orzecznictwa Trybunału wydanego w przedmiocie art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001 i poprzedzającego go przepisu konwencji brukselskiej. W następnej kolejności wnioski tej analizy należy analogicznie zastosować w odniesieniu do postępowania głównego przy szczególnym uwzględnieniu znaczenia podniesionych roszczeń odszkodowawczych.

1. Orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości w przedmiocie pojęcia „ścisłej więzi” w rozumieniu art. 6 pkt 1 konwencji brukselskiej bądź art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001

90. Zasadniczy zarys orzecznictwa Trybunału w tym przedmiocie zawarłam w mojej opinii w sprawie Painer⁴⁷, a w niniejszej sprawie zamierzam ograniczyć się do kwestii najistotniejszych oraz do samego wyroku w sprawie Painer⁴⁸.

a) Autonomiczna i ścisła wykładania przesłanki „ścisła więź”

91. Zasadniczo Trybunał wymaga dokonywania z jednej strony autonomicznej⁴⁹, a z drugiej strony restrykcyjnej wykładni pojęcia „ścisłej więzi”, bowiem chodzi tu o szczególną zasadę uchylającą ogólną zasadę jurysdykcji miejsca zamieszkania pozwanego określoną w art. 2 rozporządzenia nr 44/2001, a wykładnia wykraczająca poza przypadki wyraźnie przewidziane we wspomnianym rozporządzeniu jest niedopuszczalna⁵⁰.

92. Zgodnie z wyrokiem w sprawie Painer w przypadku art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001 na sądzie odsyłającym ciąży obowiązek, w odniesieniu do wszystkich elementów akt sprawy, dokonania oceny istnienia ścisłej więzi między poszczególnymi wysuniętymi przed tym sądem roszczeniami i tym samym ryzyka wydania w oddzielnych postępowaniach sprzecznych ze sobą orzeczeń⁵¹.

46 — Zobacz dokumenty procesowe złożone przez Komisję, pkt 33, 34.

47 — Wyżej wymieniona w przypisie 44 moja opinia w sprawie Painer pkt 72 i nast.

48 — Wyrok Trybunału z dnia 1 grudnia 2011 r. w sprawie C-145/10 Painer, Zb.Orz. s. I-12533.

49 — Wyrok Trybunału z dnia 13 lipca 2006 r. w sprawie C-103/05 Reisch Montage, Zb.Orz. s. I-6827, pkt 29.

50 — Wyżej wymieniony w przypisie 48 wyrok w sprawie Painer, pkt 74.

51 — Ibidem, pkt 83.

b) Wystarczająco ścisła więź i ryzyko wydania sprzecznych orzeczeń

93. Trybunał podkreśla, że zgodnie z motywami 12 i 15 rozporządzenia nr 44/2001 u podstaw zasady jurysdykcyjnej, o której mowa w art. 6 pkt 1 tego rozporządzenia znajduje się z jednej strony troska o interes prawidłowego wymiaru sprawiedliwości, o unikanie tak dalece, jak jest to tylko możliwe, równoległych postępowań i tym samym o unikanie wydania w oddzielnych postępowaniach sprzecznych ze sobą orzeczeń. Z drugiej strony zasada ta nie może być interpretowana tak, by stosować ją w sposób umożliwiający powodowi wniesienie powództwa przeciwko kilku pozwanym jedynie w celu wyłączenia jednego z nich spod jurysdykcji sądu państwa, w którym ma on miejsce zamieszkania⁵².

94. W przedmiocie kryterium ścisłej więzi Trybunał stwierdził ponadto, że aby orzeczenia mogły zostać uznane za sprzeczne w rozumieniu art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001, nie wystarczy samo istnienie rozbieżności w rozstrzygnięciu sporu, ale rozbieżności te muszą również występować w odniesieniu do tego samego stanu faktycznego i prawnego⁵³.

c) Kryterium przewidywalności jurysdykcji opartej na powiązaniu spraw z punktu widzenia pozwanego

95. Ponadto w wyroku w sprawie Painer Trybunał wskazał na motyw 11 rozporządzenia nr 44/2001. Zgodnie z tym motywem przepisy o jurysdykcji powinny być w wysokim stopniu przewidywalne i powinny opierać się na przesłance miejsca zamieszkania pozwanego, z wyjątkiem kilku dokładnie określonych przypadków, w których ze względu na przedmiot sporu lub umowę stron uzasadnione jest inne kryterium powiązania⁵⁴.

96. Zatem różnica podstaw prawnych wniesionych przeciwko kilku pozwanym powództw nie stanowi sama w sobie przeszkody w stosowaniu art. 6 ust. 1 rozporządzenia nr 44/2001 – o tyle jednak, o ile dane osoby były w stanie przewidzieć, że mogą zostać pozwane w państwie członkowskim, w którym co najmniej jedna z nich ma miejsce zamieszkania⁵⁵. Odnosi się to tym bardziej do sytuacji, gdy – jak w sprawie przed sądem krajowym – przepisy krajowe, na których opierają się powództwa wniesione przeciwko różnym pozwanym, okazują się według sądu krajowego co do istoty tożsame⁵⁶.

2. Stosowanie określonych przez orzecznictwo kryteriów w odniesieniu do okoliczności postępowania głównego

a) Wystarczająco ścisła więź i ryzyko wydania sprzecznych orzeczeń

97. W niniejszej sprawie powództwa wytoczone na podstawie roszczenia wynikającego z bezpodstawnego wzbogacenia lub, co się tyczy pozwanego wymienionego w pkt 11, z czynu niedozwolonego, jak i kwestionujący je zarzut dalej idących roszczeń odszkodowawczych oparte są na takich samych okolicznościach faktycznych i prawnych.

52 — Zobacz podobnie wyrok Trybunału z dnia 27 września 1988 r. w sprawie 189/87 Kalfelis, Rec. s. 5565, pkt 8, 9; ww. w przypisie 7 wyrok w sprawie Réunion européenne i in., pkt 47.

53 — Wyrok z dnia 11 października 2007 r. w sprawie C-98/06 Freeport, Zb.Orz. s. I-8319, pkt 40; ww. w przypisie 48 wyrok w sprawie Painer, pkt 79. W pkt 96 i nast. ww. w przypisie 44 mojej opinii w sprawie Painer wskazałam, że występowanie ścisłej więzi w sensie prawnym należy przyjąć wówczas, gdy sprzeczne orzeczenia byłyby nie do przyjęcia, na przykład z uwagi na to, że pozwani są dłużnikami solidarnymi lub tworzą oni wspólnotę prawną, lub jeśli wynik jednego postępowania zależy od wyniku drugiego.

54 — Wyżej wymieniony w przypisie 48 wyrok w sprawie Painer, pkt 75.

55 — Wyżej wymieniony w przypisie 53 wyrok w sprawie Freeport, pkt 47. W pkt 91 i nast. ww. w przypisie 44 mojej opinii w sprawie Painer bliżej sprecyzowałam kryterium przewidywalności i wpisałam je w kontekst istnienia takich samych okoliczności faktycznych.

56 — Wyżej wymieniony w przypisie 48 wyrok w sprawie Painer, pkt 81, 82.

98. Okoliczności te obejmują fakt wynikającego z Vermögensgesetz roszczenia podniesionego przeciwko organowi władzy publicznej oraz fakt przelewu spornej kwoty na rzecz pozwanych wymienionych w pkt 1–10, którą pozwany wymieniony w pkt 11 przyjął w charakterze ich adwokata, i której zwrot stanowi obecnie przedmiot sporu przed sądem cywilnym.

99. Powyższej oceny nie zmienia to, że wobec pozwanego wymienionego w pkt 11 powód nie powołuje się na bezpodstawne wzbogacenie, lecz na prawo deliktowe. Trybunał Sprawiedliwości stwierdził bowiem, że warunkiem istnienia związku spraw w rozumieniu art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001 nie jest powołanie się na identyczne podstawy prawne roszczeń⁵⁷. W końcu in casu celem roszczeń podnoszonych w różnych sprawach jest ten sam interes prawny, a konkretnie zwrot omyłkowo przełanej nadpłaty.

100. W te identyczne okoliczności spraw spójnie wpisuje się zarzut dalej idących roszczeń odszkodowawczych. Zarzut ten jest jednakowo istotny dla wszystkich pozwanych z uwagi na podniesione przeciwko nim roszczenia. Jak słusznie wywodzi rząd niemiecki⁵⁸, za podstawę prawną zapłaty, na którą mogą powołać się pozwani, można przyjąć bowiem wyłącznie uprawnienie wynikające z Vermögensgesetz i Investitionsvorranggesetz, co w odniesieniu do wszystkich pozwanych ocenia się w oparciu o takie same okoliczności faktyczne i prawne.

101. Jak podkreśla sąd odsyłający⁵⁹, w powyższym zakresie „logiczne jest, że w odniesieniu do wszystkich pozwanych może być wydane tylko jednolite rozstrzygnięcie”. Należy podzielić to stanowisko niezależnie od tego, czy pozwani są dłużnikami solidarnymi, czy też, co wydaje się przyjmować sąd odsyłający⁶⁰, dłużnikami częściowymi. Dla uwzględnienia spraw istnienie dalej idących roszczeń odszkodowawczych lub ich brak stanowi bowiem wspólną kwestię wstępną. Jeśli nie będą one rozstrzygnięte w sposób jednolity, powstaje ryzyko wydania sprzecznych orzeczeń. Jednakże sprzeczne orzeczenia podzieliłyby przedstawione powyżej takie same okoliczności faktyczne i prawne w sposób, którego nie można zaakceptować.

b) Kryterium przewidywalności sądu mającego jurysdykcję opartą na ścisłej więzi z punktu widzenia pozwanego

102. Jak słusznie zaznacza rząd niemiecki⁶¹, z uwagi na takie same okoliczności faktyczne pozwani byli w stanie też przewidzieć, że będą mogli być pozwani w Republice Federalnej Niemiec.

103. Także pozwani zamieszkujący w innych państwach członkowskich niż w Niemczech powinni byli wiedzieć – jako osoby wspólnie reprezentowane przez adwokata i wspólnie dochodzące odszkodowania – że do kręgu następców prawnych należą również osoby mające miejsce zamieszkania w Niemczech i że powództwa wniesione przeciwko tym osobom, jako tak zwane „skargi wniesione do sądu domicylu”, mogłyby na niekorzyść pozostałych pozwanych potencjalnie uzasadniać jurysdykcję w oparciu o art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001. W tym zakresie niniejsza sprawa znacznie różni się od „skoordynowanych postępowań równoległych”, które są nieprzewidywalne dla pozwanych, bowiem ich podstawą są odmienne okoliczności faktyczne⁶².

57 — Zobacz w tym zakresie oraz w przedmiocie orzecznictwa sądów krajowych B. Hess, *Europäisches Zivilprozessrecht*, C.F. Müller (Hrsg), Heidelberg 2010, § 6 pkt 85, oraz C. Tirado Robles, op.cit. w przypisie 8, s. 64 i nast.

58 — Zobacz dokumenty procesowe złożone przez ten rząd, pkt 32.

59 — Zobacz pkt 16 wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym.

60 — Ibidem.

61 — Zobacz dokumenty procesowe złożone przez ten rząd, pkt 33.

62 — Zobacz pkt 92 ww. w przypisie 44 mojej opinii w sprawie Painer.

3. Wnioski częściowe

104. W świetle powyższych rozważań na drugie pytanie prejudycjalne należy udzielić takiej odpowiedzi, że wymagana na podstawie art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001 ścisła więź między kilkoma sprawami istnieje także wtedy, gdy pozwani w okolicznościach takich jak w postępowaniu głównym powołują się przeciwko powodowi na dalej idące roszczenia odszkodowawcze, co do których może zapaść tylko jednolite orzeczenie.

C – W przedmiocie trzeciego pytania prejudycjalnego

105. Trzecie pytanie prejudycjalne dotyczy pozwanych mających miejsce zamieszkania w Izraelu. Sąd odsyłający zmierza w pierwszej kolejności do ustalenia, czy art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001 ma zastosowanie także do pozwanych nieposiadających miejsca zamieszkania na terytorium Unii Europejskiej.

1. Wykładnia art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001

106. Interpretacji należy dokonać w oparciu o metody wykładni określone przez Trybunał⁶³, mając na uwadze brzmienie, kontekst regulacyjny i cel tego przepisu.

a) Dosłowne brzmienie art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001

107. W ramach pożądaney ścisłej wykładani⁶⁴ art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001 już samo brzmienie wskazuje, że jurysdykcja oparta na ścisłej więzi może mieć znaczenie tylko w odniesieniu do „osob[y] mając[ej] miejsce zamieszkania na terytorium państwa członkowskiego”.

108. Wnioskując a contrario, wynika z tego, że pozwani, którzy mają miejsce zamieszkania w Izraelu, czyli poza terytorium państw członkowskich, nie są objęci zakresem stosowania art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001.

b) Rola systemowa art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001

109. Jak słusznie podnosi rząd niemiecki⁶⁵, z uwagi na kontekst prawny rozporządzenia nr 44/2001 nie jest dopuszczalna wykładnia art. 6 pkt 1 wychodząca poza literalny zakres tego przepisu.

110. Po pierwsze należy uwzględnić, że art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001 stanowi odstępstwo od zasady jurysdykcji sądu miejsca zamieszkania pozwanego, oraz że podobnie jak w wyroku w sprawie Painer⁶⁶ ponownie podkreślono, iż niedopuszczalna jest wykładnia wykraczająca poza przypadki określone *expressis verbis* w tym rozporządzeniu.

111. Po drugie należy przypomnieć, że art. 4 ust. 1 rozporządzenia nr 44/2001 w sposób wyraźny określa zasadę dotyczącą właśnie pozwanych, którzy nie mają miejsca zamieszkania na terytorium państwa członkowskiego. Jeżeli pozwany nie ma miejsca zamieszkania na terytorium państwa członkowskiego, jurysdykcję sądów każdego państwa członkowskiego, z zastrzeżeniem art. 22 i 23 rozporządzenia nr 44/2001, określa prawo tego państwa. Jednakże w niniejszym przypadku nie znajdują zastosowania art. 22, który jest podstawą określonej jurysdykcji wyłącznej bez względu na

63 — Zobacz w tym zakresie np. ww. w przypisie 10 wyrok w sprawie Henkel, pkt 35 z powołanym orzecnictwem.

64 — Zobacz pkt 91 niniejszej opinii.

65 — Zobacz dokumenty procesowe złożone przez ten rząd, pkt 38–43.

66 — Wyżej wymieniony w przypisie 48 wyrok w sprawie Painer, pkt 74.

miejsce zamieszkania pozwanego, ani art. 23 rozporządzenia nr 44/2001, który dotyczy umów dotyczących jurysdykcji, zatem zgodnie z wyraźną oceną zawartą w rozporządzeniu nr 44/2001 nadal należy uznać, że jurysdykcję sądów niemieckich może określać jedynie prawo krajowe danego państwa członkowskiego, a nie rozporządzenie nr 44/2001, które ma w tym zakresie wyczerpujący charakter.

112. Jest to zgodne z motywem 9 tego rozporządzenia, zgodnie z którym pozwani bez miejsca zamieszkania w państwie członkowskim podlegają w ogólności krajowym przepisom o jurysdykcji, obowiązującym na terytorium państwa członkowskiego, w którym znajduje się sąd. Wnioskując a contrario, oznacza to, że poza pewnymi wyjątkami rozporządzenia nr 44/2001 nie należy stosować do tych pozwanych.

c) Cel art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001

113. Również wykładnia celowościowa nie prowadzi do odmiennego wniosku.

114. Jak wynika z motywów rozporządzenia, istotnym celem art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001 de lege lata jest w interesie zgodnego wymiaru sprawiedliwości uniknięcie tak dalece, jak jest to tylko możliwe, równoległych postępowań, aby w *dwóch państwach członkowskich* nie zapadały niezgodne ze sobą orzeczenia.

115. Z powyższego wynika, że niniejszy przepis w jego obecnej postaci nie jest dostosowany do spraw powiązanych z państwami trzecimi.

116. De lege ferenda istnieje ewentualnie możliwość zmiany status quo z uwagi na to, że już wniosek Komisji z dnia 14 grudnia 2010 r. dotyczący rozporządzenia nr 44/2001⁶⁷ co do zasady postulował rozciągnięcie „przepisów rozporządzenia dotyczących jurysdykcji na pozwanych z państw trzecich”. Jednakże obecnie nie można jeszcze przewidzieć, jaką konkretną postać będzie miał art. 6 pkt 1 rzeczonego rozporządzenia po nowelizacji, zwłaszcza że przytoczony wniosek Komisji ograniczył się zasadniczo do poprawek redakcyjnych⁶⁸.

2. Analogiczne stosowanie art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001 do spraw powiązanych z państwami trzecimi?

117. Niemniej jednak w niemieckiej doktrynie rozważana jest możliwość analogicznego stosowania art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001, w przypadku gdy jeden lub kilku pozwanych mają miejsce zamieszkania w państwie niebędącym państwem członkowskim, jeśli co najmniej jeden z pozwanych zamieszkuje na terytorium państwa członkowskiego⁶⁹. W celu uzasadnienia tego poglądu przywołany jest argument, iż w przeciwnym wypadku wystąpiłoby niezamierzone przez rozporządzenie nr 44/2001 uprzywilejowanie osób zamieszkujących w państwie trzecim, czego nie można zaakceptować.

67 — COM(2010) 748 wersja ostateczna, s. 8; zob. na ten temat B. Hess, „The Brussels I Regulation: Recent case law of the Court of Justice and the Commission's proposed recast”, *Common Market Law Review* 2012, s. 1075 i nast., w szczególności s. 1105 oraz – w sposób ogólny – w przedmiocie sprawozdania de lege lata et ferenda względem państw trzecich, F. Netzer, Status quo und Konsolidierung des Europäischen Zivilverfahrensrechts, Mohr Siebeck, Tübingen 2011, s.52 i nast.

68 — COM(2010) 748 wersja ostateczna, s. 27.

69 — Podobnie już (w przedmiocie konwencji brukselskiej), powołując się na zasadę słuszności oraz ratio conventionis, R. Geimer, R.A. Schütze, *Europäisches Zivilverfahrensrecht*, 1. Aufl., C.H. Beck, München 1997, art. 6 pkt 7, 8; oraz (w przedmiocie rozporządzenia nr 44/2001) R. Geimer, w: R. Geimer, R.A. Schütze, *Europäisches Zivilverfahrensrecht*, 3. Aufl., C.H. Beck, München 2010, art. 6 pkt 4 i nast., ponadto J. Kropholler, *Europäisches Zivilprozessrecht*, 8. Aufl., Recht und Wirtschaft, Frankfurt am Main 2007, art. 6 pkt 7, a tam w szczególności przypis 12 z dalszymi odesłaniami, S. Leible, w: T. Rauscher, op.cit. w przypisie 10, art. 6 Brüssel I-VO, pkt 7 z dalszymi odesłaniami.

118. Jednakże powyższy argument nie jest przekonujący⁷⁰ już z uwagi na to, że w rozpatrywanym rozporządzeniu brak jest luki regulacyjnej, a w związku z tym nie należy stosować analogii.

119. Rozporządzenie nr 44/2001 w art. 4, 22 i 23 wyczerpująco reguluje bowiem problematykę osób mających miejsce zamieszkania w państwach trzecich, odsyłając do prawa krajowego w odniesieniu do przypadków nieobjętych rozporządzeniem. Zatem w zakresie nieobjętym rzeczonym rozporządzeniem państwa członkowskie nadal mają możliwość stosowania własnych zasad jurysdykcji w odniesieniu do przypadków dotyczących osób, które mają miejsce zamieszkania w państwie trzecim. Tymczasem niedopuszczalne jest stosowanie rozporządzenia w sposób wykraczający poza jego zakres stosowania.

3. Wnioski częściowe

120. W świetle powyższych uwag na trzecie pytanie prejudycjalne należy udzielić takiej odpowiedzi, że art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001 nie ma zastosowania do pozwanych niemających miejsca zamieszkania na terytorium Unii Europejskiej.

121. Po udzieleniu odpowiedzi przeczącej na powyższe pytanie zbędna jest odpowiedź na pytanie częściowe zadane na wypadek udzielenia odpowiedzi twierdzącej, a które dotyczyło stanu prawnego w sytuacji, gdy wyrokowi można odmówić uznania w państwie miejsca zamieszkania pozwanego na podstawie umowy dwustronnej z państwem, w którym wydano orzeczenie, z powodu braku właściwości.

122. Jednakże tytułem uzupełnienia należy stwierdzić na wypadek, gdyby Trybunał udzielił odpowiedzi twierdzącej na pierwszą część trzeciego pytania prejudycjalnego, iż trudno jest przyjąć, aby występujące w państwach trzecich problemy z uznaniem wyroku mogły wpłynąć na wykładnię rozporządzenia nr 44/2001, a w każdym razie należą one do sfery ryzyka powoda⁷¹.

VIII – Wnioski

123. W świetle powyższych rozważań proponuję, aby Trybunał udzielił następujących odpowiedzi na przedłożone mu pytania:

- 1) W okolicznościach sprawy w postępowaniu głównym żądanie zwrotu zapłaty dokonanej przez kraj związkowy bez podstawy prawnej jest sprawą cywilną w rozumieniu art. 1 ust. 1 rozporządzenia Rady (WE) nr 44/2001 z dnia 22 grudnia 2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych także wtedy, gdy kraj związkowy zostaje wyznaczony przez organ do wypłaty tytułem odszkodowania części zysku z umowy sprzedaży nieruchomości poszkodowanemu, jednakże zamiast tego przez omyłkę przelewa na jego rzecz całość ceny sprzedaży, a następnie żąda zwrotu nadpłaty na drodze sądowej.
- 2) Wymagana na podstawie art. 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001 ścisła więź między kilkoma sprawami istnieje także wtedy, gdy pozwani w okolicznościach takich jak w postępowaniu głównym powołują się przeciwko powodowi na dalej idące roszczenia odszkodowawcze, co do których może zapaść tylko jednolite orzeczenie.

⁷⁰ — W zakresie tej problematyki zob. F. Brandes, *Der gemeinsame Gerichtsstand: Die Zuständigkeit im europäischen Mehrparteienprozess nach Art. 6 Nr. 1 EuGVÜ/LÜ*, Verlag Peter Lang, Frankfurt 1998, s. 91 i nast., w szczególności s. 95, H. Gaudemet-Tallon, *Compétence et exécution des jugements en Europe: règlement 44/2001, Conventions de Bruxelles (1968) et de Lugano (1988 et 2007)*, 4 éd., L.G.D.J., Paris 2010, s. 255.

⁷¹ — Podobnie również S. Leible, w: T. Rauscher, op.cit. w przypisie 10, Art. 6 Brüssel I-VO, pkt 7 z dalszymi odesłaniami.

- 3) Artykuł 6 pkt 1 rozporządzenia nr 44/2001 nie ma zastosowania do pozwanych niemających miejsca zamieszkania na terytorium Unii Europejskiej.